

НОСЕНКО

Олександр Володимирович,

доцент кафедри теорії, історії

та філософії права Національної

академії внутрішніх справ,

кандидат філософських наук, доцент

СУЧАСНИЙ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: КОНСОЛІДАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ І МАНІПУЛЯТИВНІ ПРАКТИКИ

У ХХІ столітті міф не зникає як архаїчний пережиток, а трансформується у складний соціально-комунікативний механізм конструювання колективних смислів. У контексті повномасштабної агресії російської федерації проти України міфологічні наративи набувають особливої ролі, оскільки безпосередньо впливають на формування національної та громадянської ідентичності, легітимацію влади, мобілізацію суспільства та інтерпретацію історичної пам'яті.

Сучасний соціально-політичний міф постає амбівалентним феноменом: з одного боку – він виконує функцію соціального імунітету, забезпечуючи згуртованість, ціннісну єдність і стійкість нації; з іншого – стає інструментом маніпуляції масовою свідомістю, виправдання агресії та обмеження доступу до інформації.

Політичний міф можна визначити як символічну конструкцію, що надає подіям і фактам нормативно-ціннісного значення та інтегрує їх у цілісну модель колективного бачення світу. Його сила полягає не в емпіричній достовірності, а в здатності формувати смисловий порядок, який сприймається як природний і безальтернативний.

У структурі формування національної та громадянської ідентичності особливу роль відіграє історична пам'ять. Вона не є механічним відтворенням минулого, а виступає результатом соціального конструювання, в якому відбір, акцентування й інтерпретація подій залежать від актуальних політичних і культурних потреб.

Саме в цьому полі взаємодіють три елементи:

- історична пам'ять як ресурс самоідентифікації;
- політичний міф як механізм символічного упорядкування;
- історична політика як інструмент цілеспрямованого впливу.

Національна ідентичність спирається переважно на культурно-історичні маркери (мова, традиції, пам'ять про боротьбу), тоді як громадянська – на політичну лояльність, спільні цінності та відповідальність за державу. Міф може виступати цементуючим елементом обох вимірів. Зокрема, Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» визначає українську

національну ідентичність як «стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями», в той час як українську громадянську ідентичність визначає як «стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством» [5].

У російській політичній традиції міф систематично використовувався як інструмент легітимації влади. Від сакралізації царської влади до ідеї «третього Риму», від радянського міфу про визвольну місію до сучасної концепції «русского мира» – простежується спадковість імперського символічного коду.

Характерними рисами цієї моделі є: сакралізація держави як вищої цінності; персоніфікована харизматизація лідера; контрфактична інтерпретація історії; конструювання образу зовнішнього ворога.

У сучасному російському дискурсі реконструюється імперський міф, який заперечує повноцінну суб'єктність України. Поширюються наративи про «єдиний народ», «штучність української державності», «визвольну місію Росії. Такі міфологеми виконують одразу кілька функцій: легітимують агресію як «історичну справедливість»; консолідують населення навколо образу зовнішньої загрози; виправдовують авторитарні практики управління.

Маніпулятивний характер цієї моделі проявляється в системному обмеженні доступу до альтернативної інформації, монополізації медіапростору та криміналізації критичного дискурсу. Таким чином, міф стає механізмом ідеологічного контролю та інструментом виправдання військової експансії. Відповідно як слушно зауважує Ю. Горбенко «із прийомів, який використовується рф у війні, є спроба переконати населення противника, що правди не існує взагалі. Заради цього засоби масової інформації виконують завдання перегріти інформаційне середовище, викидаючи безліч варіантів тлумачення фактів, надалі на цьому фоні вибирається один із варіантів для обґрунтування власної версії картини розвитку подій» [3, с. 43]. Маніпулятивний потенціал соціально-політичного міфу реалізується через: спрощення складних історичних процесів; емоційну поляризацію («свої» – «чужі»); демонізацію противника; фальсифікацію історичних аргументів тощо. В умовах інформаційної війни міф стає засобом формування паралельної реальності. Надлишок суперечливої інформації створює ефект когнітивного перевантаження, що знижує здатність до критичного аналізу.

Особливо небезпечною є дегуманізація противника, яка може трансформуватися у виправдання насильства. Історія ХХ століття демонструє, що демонізація ворога нерідко супроводжувала масштабні воєнні конфлікти та масові злочини. Крайньою радикальною формою соціальної міфології рф є «фальсифікація історії», що виконує ключову інструментальну роль в контексті війни проти України. Як влучно підкреслюють українські дослідниці М. М. Гончаренко, Н. В. Караульна та Р. В. Аташкаде «ця стратегія спрямована

на спотворення історичних фактів, ... заперечення державності України, применшення її ролі в світовій історії та конструювання міфу про «єдиний народ». Російська пропаганда зокрема заперечує українську національну ідентичність, трактуючи українців як «молодшу» або «штучну» частину «російської цивілізації». Це слугує ідеологічним обґрунтуванням анексії територій та війни, яку подають як «історичну справедливість» [2, с. 40].

Водночас сучасний український досвід показує, що міф може виконувати конструктивну функцію соціального імунітету.

У процесі спротиву російській агресії сформувався комплекс героїчних і символічних наративів, що ґрунтуються на реальних подіях та колективному переживанні війни. Образи захисників Маріуполя, волонтерського руху, громадянської солідарності стали складниками новітньої міфології опору.

Її характерними особливостями можна виділити такі як: опора на фактичний героїзм, а не вигадані сюжети; інтеграція різних соціальних груп; поєднання національного та громадянського виміру ідентичності; збереження гуманістичних орієнтирів. В контексті цього українські дослідники В. Дияк і Д. Боренчук пишуть про переосмислення національних архетипів у новому ключі: «нинішня позитивна міфологія виразно базується на традиційних народних засадах. Так, привид Києва являє собою модифікований образ козака-характерника, що боронить небо, залишаючись ніби невидимим для ворога й непереможним. Баба з насінням чи баба з банкою стали символом перемоги добра над злом, віри в те, що моральна чистота здатна перемогти неправду. Чорнобаївка почала символізувати козацький сміх над дурним ворогом, де він раз за разом отримує поразку» [4, с. 53].

Українська модель міфотворчості не заперечує багатоманітності історичного досвіду, а прагне інтегрувати його у спільний наратив свободи та гідності. Саме тому сучасна українська ідентичність дедалі більше набуває громадянського характеру, де належність визначається не етнічним походженням, а спільністю політичних цінностей.

Соціальний імунітет передбачає здатність суспільства протистояти деструктивним ідеологіям та інформаційним впливам. Конструктивний міф як зміцнює довіру між громадянами, підтримує моральну стійкість, формує відчуття історичної спадкоємності, так і забезпечує мобілізаційну готовність повсякчас боронити та захищати власну культуру та державність.

Однак навіть позитивний міф потребує критичної рефлексії. Без академічної чесності та відкритості до плюралізму він може перетворитися на догматичну конструкцію, що обмежує свободу мислення.

Тому принциповим є розмежування:

- міфу як символічного ресурсу консолідації;
- міфу як інструменту тоталітарного контролю.

Отже, сучасний соціально-політичний міф є невід'ємним елементом процесу формування національної та громадянської ідентичності. Його вплив має амбівалентний характер.

У російській політичній практиці міф використовується як засіб легітимації авторитаризму, маніпуляції масовою свідомістю та виправдання військової агресії. Імперські наративи та фальсифікація історії стають складниками системної історичної політики. В українському контексті міф виконує переважно консолідаційну функцію, сприяючи зміцненню громадянської солідарності та національної самосвідомості. Його сила полягає в опорі на реальний досвід боротьби, що забезпечує моральну легітимність.

Отже, міф не є ані суто позитивним, ані виключно деструктивним явищем. Його роль визначається політичним контекстом, ціннісними орієнтирами та рівнем критичної культури суспільства. У цьому сенсі формування зрілої національної та громадянської ідентичності потребує поєднання символічної єдності з академічною доброчесністю та відкритістю до історичної правди.

Список використаних джерел

1. Андрусишин В. Й. До питання політичної міфології як складової української політичної культури на сучасному етапі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*: наук. журнал. 2023. № 1. С. 87-92.
2. Гончаренко М. М. Специфіка функціонування соціальної міфології в контексті викликів російсько-української війни. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. Вип. 51. С. 38-43.
3. Горбенко Ю. Л. Особливості використання міфів у гібридній російсько-українській війні. *Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки*. 2021. № 10. С. 32-38. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2021.10.5>.
4. Дияк В. Вплив історичних міфів на становлення української ідентичності. *Грані*. 2025. Т. 28, № 4. С. 48-55.
5. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Закон України № 2834-IX (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.

